

Vyresniųjų paauglių požiūrio į dorines vertybes dinamika

Elvyda Martišauskienė

Vilniaus pedagoginis universitetas

Straipsnyje atskleidžiama vyresniųjų paauglių santykių su dorinėmis vertybėmis pokyčiai per 15 metų. Gretinamas tos pačios mokyklos moksleivių požiūris į jautrumą, pareigingumą, atsakingumą bei teisingumą ir savo elgesio vertinimai pagal minėtas dorines vertybes.

Problemos aktualumas. Brandžios asmenybės ugdymas remiasi vertybinio santykio kildinimu. Kaip teigia K. Wojtyła, žmogus ne tik perima išorinio pasaulio turinį ir reaguoja į jį spontaniškai ar net tiesiog mechanškai, „bet visu savo santykiu su šiuo pasauliu, su tikrove, stengiasi pabrėžti save, savąjį „aš“ [1994, p. 16]. Remdamasis šiais santykiais asmuo gali savarankiškai egzistuoti tikrovėje. Tad ir pats asmuo, J. Ratzingerio nuomone, yra „grynasis santykiavimas, daugiau nieko“ [1991, p. 107].

Antra vertus, asmens santykių vertė priklauso nuo to, kokiomis vertybėmis jie grindžiami. „Santykius reguliuoja vertybės“, – pabrėžia hodegetikos specialistas L. Jovaiša [1995, p. 10]. Suvokdamas auklėjimą kaip vertybinių ir adekvačių santykių su pasauliu vyksmą, svarbiausia auklėjimo paskirtimi jis laiko pagalbą ir vadovavimą žmogui, kad šis pajėgtų susiorientuoti vertybių gausoje, jas išmintingai pasirinktų, išsąmonintų ir vadovautųsi savo gyvenime.

Nors požiūris į vertybes ir įvairuoja, bet ryški tendencija teikti prioritetą dorinėms vertybėms. Išskirtinis šių vertybių vaidmuo motyvuojamas specifinėmis dorovės ypatybėmis, skatinančio-

mis žmogų ir pasaulį dvasiškai tobulėti. Žinoma, nuo dorinių vertybių internalizacijos priklauso, kiek jos motyvuoja bei reguliuoja žmonių santykius, elgesį ir veiklą.

Vertybių internalizacija prasideda nuo pat žmogaus gimimo, nesąmoningai ar sąmoningai perimant tas ar kitas vertybes. Tačiau gyvenimo patirtis rodo, kad be specialios pagalbos ar vadovavimo ji nepasiekia pakankamo lygmens. Kartu tyrimais įrodyta, kad ypač aktualu žadinti dorinių vertybių internalizaciją paauglystėje. Mat šiame amžiaus tarpsnyje vyksta intensyvi psichofizinė sklaida, kuri suponuoja tam tikrus asmenybės pokyčius (kryptingumo, aktyvumo, charakterio ir kt.). Dėl to paaugliai ima laikyti save suaugusiais ir norėtų savarankiškai spręsti iškilančius klausimus. Tačiau tam trukdo paauglių padėties prieštaravimas (socialinių vaidmenų struktūros pakitimai, didėjančių aspiracijų atotrūkis nuo realių galimybių, tapatumo formavimasis, kitų ir savęs vertinimo nepakankamas adekvatumas ir kt.). Todėl paaugliams sunku ne tik suderinti savo ir kitų žmonių reikmes, bet ir išvengti aštresnių konfliktų mokykloje ir šeimoje. Paaugliai ypač skaudžiai išgyvena nesutari-

mus su bendraamžiais, nes juos laiko pačia svarbiausia visuomenės dalimi, su kuria daugiausia trokšta bendrauti ir bendradarbiauti.

Kita vertus, šiuo laikotarpiu susidaro ir palankios dorinio ugdymo sąlygos – tarpusavio santykių sunkumai skatina paauglius domėtis dorovės problemomis. Tik reikia visa tai tinkamai panaudoti. Mat bręstant savimonei, gilėjant abstrakčiam mąstymui, o ypač stiprėjant psichosocialinio identiškumo siekiui, paaugliai jau pajėgia ne tik išvelgti ateities perspektyvas, bet ir geba jas ginti. Be to, jie pajėgia objektyviau vertinti kitų ir savo elgesį, o svarbiausia – nori taidaryti. Kartu, minėta, paaugliui reikalinga subtili pagalba ir tinkamas vadovavimas. Tačiau norint paaugliams padėti tinkamai, remiantis aukštesniais kriterijais, gyventi juos supančioje aplinkoje, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kokias dorines vertybes jie linkę pripažinti, kurias jų laiko svarbiomis, kiek ir kaip jas realizuoja savo elgesiu ir pan. Kitaip tariant, tirti paauglių santykį su dorinėmis vertybėmis. Tai ypač aktualu dabar, kai gležni demokratijos daigai gožiami totalitarinės sistemos požiūrių ir įpročių, o visuomenė tarsi išgyvena paauglystės krizę, kur kertasi siekiai ir galimybės, žodžiai ir darbai, prabanga ir skurdas. Todėl ne tik pedagogams, bet ir tėvams, visuomenei svarbu pamatyti, kaip šią „dvigubą“ paauglystės krizę išgyvena paaugliai, kaip doros daigai jų širdyse skinasi kelią į egzistenciją. Kitaip tariant, svarbu tirti paauglių santykį su dorinėmis vertybėmis.

Tyrimo tikslai ir organizavimas

Tyrimo objektu pasirinktas vyresniųjų paauglių dorinis tapšmas. **Tyrimo tikslas** – nustatyti šio amžiaus paauglių dorinio tapšmo ypatumus ir prielaidas. **Tyrimo metodai**: vertybių aprašai, uždaros ir atviros anketos, situacijų vertinimai, nebaigtų sakinių, Fillipso, Dodonovo,

Kohlbergo testai, išplėsti atsakymai į klausimus, nepriklausomos charakteristikos.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti vyresniųjų paauglių santykio su dorinėmis vertybėmis kaitą. Konkretūs **uždaviniai**: 1) sugretinti sovietinės mokyklos (1984–1985) ir dabartinių paauglių požiūrį į dorines vertybes; 2) palyginti dorinių vertybių įkūnijimą elgesiu.

Tyrimo organizavimas. 1984–1985 m. m. tirta 118 vienos Kauno bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos vyresniųjų paauglių. Toje pačioje mokykloje pagal adaptuotą metodiką 1998–1999 m. m. iširta 123 vyresnieji paaugliai. Tad abiejų eksperimentų daugelis išorinių sąlygų yra panašios.

Vyresniųjų paauglių požiūris į dorines vertybes. Teigiamas požiūris į dorines vertybes yra sviri internalizacijos proceso dalis. Tyrimai rodo, jeigu paauglys nesugeba verbaliai išreikšti savo požiūrio į pasaulį, jis lieka priklausomas nuo tam tikrų situacijų, t. y. jo pažanga priklauso nuo aplinkybių palankumo / nepalankumo. Todėl tyje ir susidaro įspūdis, kad dorinių vertybių pažinimas nelemia jų išraiškos elgesiu. Bet taip nėra. Eksperimentas parodė (E. Martišauskienė, 1994), kad požiūrio į dorines vertybes kitimas išreiškiamas ne tik emocijomis, bet ir poelgiais. O jei pasiekiamas labai aukštas supratimo lygis, tai atsiranda tiesioginės požiūrio ir elgesio koreliacijos. Tik galima, kad jį šiame amžiaus tarpsnyje pasiekia nedaugelis moksleivių. Kaip žinoma, sistemingai gilinti dorinių vertybių sampratą sovietinėje mokykloje buvo nelengva, nes nebuvo dorinio ugdymo dalyko. Šių dienų mokykla jau daug giliau ir plačiau gali įgyvendinti šį siekį. Tad aktualu sužinoti, ar ima ryškėti teigiami poslinkiai.

Apie juos spręsta iš paauglių požiūrio į jautrumą, pareigingumą, atsakingumą bei teisingumą. Šios vertybės pasirinktos todėl, kad anks

čiau atliktas eksperimentas atskleidė jų svarbą paauglių gyvenime. Be to, jautrumas ir teisingumas ikūnija labiau empatijos, o pareigingumas bei atsakingumas – privalėjimo santykius.

Dorinių vertybių supratimas buvo tiriamas dviejose situacijose: apibrėžtoje (teikiant paaugliams dorinių vertybių aprašus) ir neapibrėžtoje (patiems renkantis savybes). Suprantama, pastaroji pozicija itin informatyvi, nes nesudaro atsitiktinio pasirinkimo prielaidų.

Tiriant požiūrį į apibrėžtą situaciją, **vertinimo kriterijumi** laikytas dorinių vertybių svarbumo supratimas. Tuo pagrindu išskirti keturi lygiai: labai aukštas (labai teigiamas) – ta dorinė savybė laikoma labai svarbia; aukštas (teigiamas) – laikomas svarbia; nepakankamas (nelabai teigiamas) – nelabai svarbia; žemas (neigiamas) – nesvarbia. Tyrimo duomenys pateikiami 1 lentelėje.

Kaip matyti, nepriklausomybės metais labiausiai pasikeitė paauglių požiūris į teisingumą. Sovietinės mokyklos paaugliai iš nurodytų

vertybių jį vertino žemiausiai, o šių dienų moksleiviai – aukščiausiai. Tuo tarpu pareigingumas, pirmiau vertintas labiau, smuktelėjo. Šiek tiek sumažėjo ir požiūris į atsakingumą, o jautrumas sulaukė palankesnio šių dienų paauglių vertinimo.

Gilesnį požiūrį į dorines vertybes atskleidžia jų pasirinkimas neapibrėžtoje situacijoje. Vertinimo kriterijumi laikytas charakterizuojamo veikėjo apibūdinimų kiekis, nes tą pačią savybę galima apibūdinti sinoniminiais teiginiais (užjaučia, paguodžia, palinksmina, dalijasi ir t. t.). Išskirti keturi lygiai: pakankamas – vieną kartą nurodoma savybė, vidutinis – du kartus, aukštas – tris kartus, labai aukštas – keturis ir daugiau kartų. Tyrimo rezultatai pateikiami 2 lentelėje.

Duomenys, nors ir ne taip žymiai, atskleidžia tą pačią kaip ir apibrėžtoje situacijoje tendenciją. Šiandienos paaugliai labiau vertina į teisingumą, o mažiau rūpinasi pareigingumu, atsakingumu. Požiūris į jautrumą iš esmės nedaug tesikeičia.

1 lentelė. Vyresniųjų paauglių požiūris į dorines vertybes apibrėžtoje situacijoje

Dorinės vertybės \ Lygiai	Jautrumas		Pareigingumas		Atsakingumas		Teisingumas	
	sovietinė m-kla	šių dienų m-kla	sovietinė m-kla	šių dienų m-kla	sovietinė m-kla	šių dienų m-kla	sovietinė m-kla	šių dienų m-kla
Labai aukštas	61,9	70,7	62,7	56,1	60,2	68,3	50,0	76,4
Aukštas	15,3	22,7	29,7	25,2	29,7	19,6	29,7	17,9
Nepakankamas	16,9	4,2	6,8	12,2	6,8	8,9	19,5	2,4
Žemas	5,9	2,4	0,8	6,5	3,3	3,2	0,8	3,3
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100	100

2 lentelė. Vyresniųjų paauglių požiūris į dorines vertybes neapibrėžtoje situacijoje

Dorinės vertybės \ Lygiai	Jautrumas		Pareigingumas		Atsakingumas		Teisingumas	
	sovietinė m-kla	šių dienų m-kla	sovietinė m-kla	šių dienų m-kla	sovietinė m-kla	šių dienų m-kla	sovietinė m-kla	šių dienų m-kla
Labai aukštas	11,0	29,2	–	–	–	–	–	–
Aukštas	37,2	20,5	5,0	1,6	–	–	1,7	–
Vidutinis	41,6	31,7	12,7	–	–	–	2,5	1,6
Pakankamas	10,2	18,6	21,2	11,4	3,4	–	12,7	21,1
Iš viso	100	100	38,9	13,0	3,4	–	16,9	22,7

Visi paaugliai pripažįsta jautrumo svarbą, o dauguma šių savybę laiko svarbia ar labai svarbia.

Taigi vyresniųjų paauglių požiūris pozityviai kito: labiau vertinamas teisingumas ir iš dalies jautrumas, t. y. savybės, ikūnijančios empatiškumą. Nedidelė regresija pastebima vertinant pareigingumą bei atsakingumą.

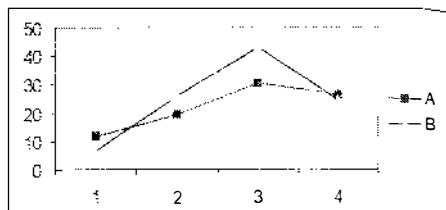
Vyresniųjų paauglių elgesio vertinimai. Didinę dorinių vertybių internalizaciją labiausiai rodo jų tapimas motyvaciniais veiksniais. Bet veiklos ir elgesio motyvai gali būti nevisiškai įsisaugoninti, sąmoningai slepiami, iškreiptai suprausti, atsitiktiniai ir t. t. Be to, turi įtakos ir poelgio tikslų, pasirinktų priemonių bei rezultatų dorinis prasmingumas. Todėl nelengva nustatyti dorinį poelgių lygį. Siekiant bent iš dalies eliminuoti minėtus dalykus, vertinti ne atskiri poelgiai, o bendras elgesys, pasikliauta ne vieno, o kelių respondentų nuomone. Tad apie vyresniųjų paauglių jautrumą, pareigingumą, atsakingumą ir teisingumą spręsta iš trijų šaltinių: paties paauglio savo elgesio vertinimo, trijų bendraklasinių berniukų ir trijų mergaičių bendrojo elgesio vertinimo. Per ankstesnį tyrimą buvo rinkta informacija ir iš tėvų bei pedagogų. Tėvų duomenys pasirodė nelabai patikimi dėl subjektyvumo, o mokytojai ir moksleiviai vertino panašiai, rėmėsi tais pačiais prioritetais. Kadangi moksleivių ir mokytojų nuomonės dažnai sutapdavo ir buvo laikomos patikimesnėmis nei tėvų, per šį tyrimą apsiribota moksleivių apklausa.

Elgesio kriterijumi laikytas dorinių poelgių dažnumas. Išskirti keturi lygiai: labai aukštas – ypač dažnai elgiamasi; aukštas – dažnai; vidutinis – retkarčiais; žemas – labai retai. Pirmiausia grafiškai pateikiami tyrimo duomenys, kaip sovietinės ir šių dienų mokyklos paaugliai vertina jautrumą, pareigingumą, atsakingumą ir teisingumą.

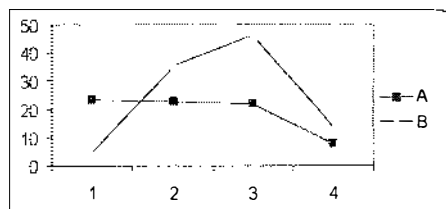
Akivaizdu, kad šių dienų paaugliai laiko save teisingesniais, atsakingesniais, pareigingesniais bei šiek tiek jautresniais, bet, galima saky-

ti, išlaiko saiko jausmą. Labiausiai skiriasi nepakankamo ir aukšto, o artimiausi – labai aukšto lygio duomenys. Vadinasi, poslinkių yra, bet jie tarsi kyla iš apačios, nors ir yra būdingi daugeliui paauglių, vis dar lieka priklausomi nuo situacijos palankumo / nepalankumo.

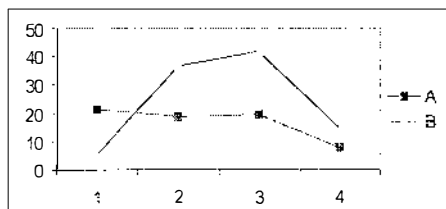
Vyresniųjų paauglių savo elgesio vertinimai

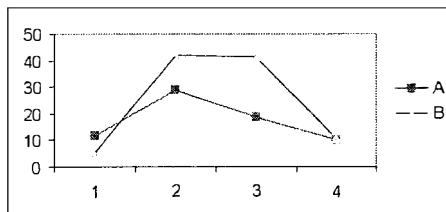
Jautrumas

Pareigingumas

Atsakingumas

Teisingumas

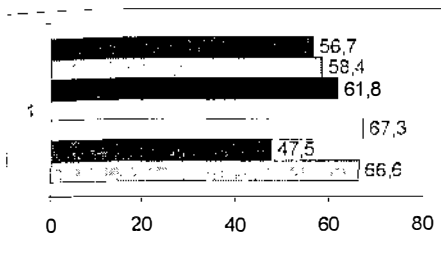
A – sovietinės mokyklos paauglių savo elgesio vertinimas;
B – šių dienų mokyklos paauglių savo elgesio vertinimas.

4 – labai aukštas lygis;
 3 – aukštas lygis;
 2 – nepakankamas;
 1 – žemas.

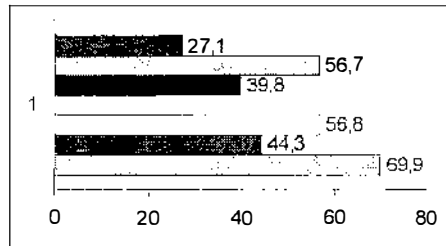
Įdomu pažvelgti, kaip paauglių elgesį vertina bendraklasiai berniukai ir mergaitės. Tai žmonės, kurie ne tik supa paauglį, bet ir kurių nuomonė, kaip minėta, šiame amžiaus tarpsnyje itin branginama. Be to, siekiant išvengti šališkumo, jiems siūloma kartu vertinti bendraklasių elgesį. Kad būtų lengviau pamatyti poslinkius, pasirinkti labai aukšto ir aukšto lygio tyrimo duomenys. Jie pateikiami diagramomis.

Iš diagramų matyti, kad sovietinėje mokykloje bendraklasiai laikė paauglius geresniais, nei jie patys apie save manė, išskyrus mergaičių požiūrį į jų pareiagingumą. Ir tai jų nuomonė vos 0,8 proc. žemesnė už pačių tiriamųjų. Tuo tarpu šių dienų bendraamžiai visi tik teisingumą vertina labiau. Kita vertus, pa-

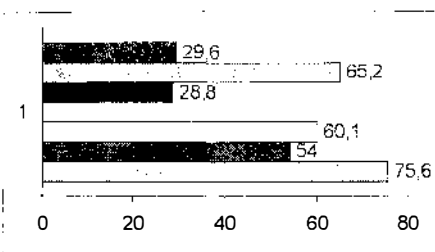
sikeitė vietomis berniukų ir mergaičių nuomonės apie bendraklasių elgesį. Ankstesnio tyrimo duomenimis, išskyrus jautrumą, mergaitės matė 16,9 proc. mažiau atsakingų, 18,7 proc. mažiau teisingų, 36,4 proc. mažiau pareiagingų bendramokslių. Šių dienų paauglės, atvirkščiai, nurodo 15,9 proc. daugiau teisingų, 19,1 proc. daugiau jautrių, 21,6 proc. daugiau pareiagingų bei 25,6 proc. daugiau atsakingų bendraamžių nei berniukai. Be specialaus tyrimo sunku spręsti, kas paskatino tokį nuomonių pokytį, ypač pareiagingumo, atsakingumo bei teisingumo atžvilgiais. Galima manyti, kad ano laikmečio elgesio vertinimams darė įtaką pionieriška / komjaunoliška veikla, kur mergaitės dažniausiai lyderia-

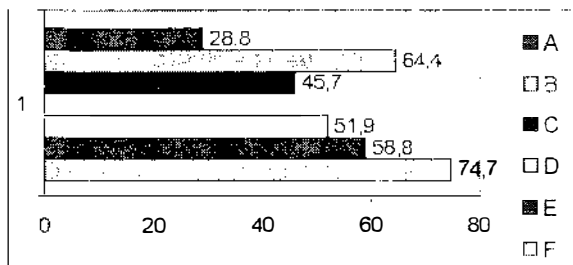
1. Jautrumo vertinimas

3. Atsakingumo vertinimas

2. Pareiagingumo vertinimas

4. Teisingumo vertinimas

- A – sovietinės mokyklos paauglių savo elgesio vertinimas;
- B – sovietinės mokyklos bendraklasių berniukų vertinimai;
- C – sovietinės mokyklos bendraklasių mergaičių vertinimai;
- D – šių dienų mokyklos paauglių savo elgesio vertinimas;
- E – šių dienų mokyklos bendraklasių berniukų vertinimai;
- F – šių dienų mokyklos bendraklasių mergaičių vertinimai.

vo. Kartu tai skatino griežtinti reikalavimus bendraklasiams. O didesnis atitolimas nuo klasės reikalų leidžia tolerantiškiau pažvelgti į bendraamžių elgesį, nes tiesiogiai nesiejamas su asmeniniu autoritetu. Gali būti, kad toks požiūris lėmė ir tai, kad tiriamieji geriau vertina savo pareiškumą ir atsakingumą. Kitaip sakant, kai iš šalies nuolat neprimenama apie įpareigojimą (tuomet pionieriškų, komjaunuoliškų) vykdymą / nevykdymą ir pats sau atrodo pareiškimas bei atsakingas. Reikia tikėtis, kad atlikta kitų parametru analizė padės rasti išsamesnį atsakymą, kodėl yra toks paauglių elgesio vertinimas.

LITERATŪRA

1. Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. Vilnius, 1995.
2. Ratzinger J. Krikščionybės įvadas. Vilnius, 1998.
3. Wojtyła K. Meilė ir atsakomybė. Vilnius, 1994.
4. Martišauskienė E. Paauglių dorovinių vertinimų formavimas. Vilnius, 1997.

Išvados

Pozityviausiai keičiasi šių dienų vyresniųjų paauglių požiūris į teisingumą.

Nors pastebima nedidelė požiūrio į pareiškumą ir atsakingumą regresija, labiausiai padidėja paauglių savo pareiškumo ir atsakingumo vertinimas. Tik neaišku, tai lemia pasikeitęs elgesys ar tik žemesni pasirinkti vertinimo kriterijai.

Pasikeitė šių dienų mergaičių ir berniukų nuomonė apie bendraklasių elgesį: mergaičių teigiamų vertinimų labai padaugėjo, o berniukų – sumažėjo.

5. Martišauskienė E. Paauglių dorovinių vertinimų ypatumai. Vilnius, 1994.

6. Anzenzenbacher H. Etikos įvadas. Vilnius, 1995.

7. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata. Vilnius, 1998.

DYNAMICS OF OLDER TEENAGERS RELATION TO MORAL VALUES

Elvyda Martišauskienė

Summary

The article first of all represents comparison of attitudes toward moral values of earlier (who studied in year 1984–1985) and contemporary secondary school students. Understanding the importance of particular moral value was chosen as a criterion of an attitude. Within it 4 levels of attitude were defined.

The research data revealed that attitudes of contemporary teenagers toward justice and sensitiveness is much more positive. At the same time their attitudes toward dutifulness and responsibility have become less

positive than of earlier students. Comparison of behavior traits of both groups of the teenagers also revealed some common traits and some differences. Comparison of both teenagers themselves and their peers responses gave a basis to think that contemporary teenagers are more just, responsible and a little bit more sensitive. On the other side opinions of boys and girls about behavior of their mates differ: girls are tended to evaluate it more positively, boys – less positively.

Gauta 2000 10 15

Printa 2000 11 15